

HET SCHRIJFLAB

Creatief schrijven in havo en vwo 4

Ondanks alle maatschappelijke aandacht voor creativiteit is er tegenwoordig in het curriculum Nederlands nauwelijks nog plaats voor creatief schrijven, terwijl dat toch een positieve invloed kan hebben op het schrijven en de prestaties van leerlingen. Hoog tijd dus dat daar verandering in komt. Tijdens de lessenserie *Het schrijflab* schreven leerlingen in havo en vwo 4 korte creatieve verhalen of verhaalfragmenten. De lessen zijn gebaseerd op het principe van divergent denken.

ANOUK TEN PEZE

De laatste tijd is er gelukkig weer aandacht voor creatief schrijven. Zo publiceerde Stichting Lezen in 2017 de onderzoekspublicatie *Zo fijn dat het niet fout kan zijn*, naar het effect van creatief schrijven op lezen (Koopman, 2017). Zowel Jacques van den Oever (2018) als Anouk de Kleijn (2018) schreven over hun positieve ervaringen met creatieve schrijfoopdrachten in *Levende Talen Magazine* en Marc Faes en Bas Jongenelen (2018) pleitten in het *Brabants Dagblad* voor het onderbrengen van het vak creatief schrijven bij het schoolvak Nederlands.

Deze aandacht past binnen een bredere maatschappelijke tendens waarin creativiteit steeds belangrijker lijkt te worden: in 2017 was *creatief* een van de meest voorkomende woorden op LinkedIn. Creativiteit is dan ook een van de zogenoemde 21e-eeuwse vaardigheden. Toch lijkt bij veel vakken op de middelbare school nog weinig aandacht voor creativiteit te bestaan. Ook helaas niet (meer) binnen het curriculum van het schoolvak Nederlands in de bovenbouw. Tegelijkertijd ervaren zowel leerlingen als docenten de schrijfoopdrachten vaak als niet-inspirerend. Creatief schrijven kan wellicht het plezier in schrijven bevorderen en het

schrijfonderwijs verbeteren.

Creatief schrijven heeft niet alleen invloed op het schrijfplezier: Van Burg (2010) analyseerde elf onderzoeken naar creatief schrijven en concludeerde dat het invloed kan hebben op '(...) het denken, het leren, het leren denken, het lezen, het discussiëren, het waarderen, het schrijven en de prestaties van leerlingen' (p. 13). Bovendien kan creatief schrijven de waardering van leerlingen voor literaire teksten vergroten (Janssen & Van den Bergh, 2010). Van Burg is uitgegaan van de door Broekkamp en Kieft (2005) gegeven definitie van creatief schrijven als '(...) het tot stand brengen van producten die passen binnen de situatie of het genre dat wordt beoefend en tegelijkertijd origineel en vernieuwend zijn' (p. 1). Vaak wordt nog als derde kenmerk genoemd dat het product persoonlijk is en iets uitdrukt van de maker. Hiermee past deze definitie binnen de bredere definitie van creativiteit: werk dat zowel nieuw als passend is. Wanneer de opdracht dus is om een kort verhaal te schrijven en de leerling schrijft een gedicht of een rap, dan kan de tekst nog zo origineel zijn, maar is deze niet passend.

Het schrijflab: de leerdoelen

Dankzij een promotiebeurs voor leraren van NWO doe ik onderzoek naar creatief schrijven in het voortgezet onderwijs. In het kader van mijn onderzoek heb ik met twee docenten een lessenserie korte verhalen schrijven voor 4-havo/vwo ontwikkeld: *Het schrijflab*. De lessenserie is gebaseerd op het principe van divergent denken. Als je divergent denkt, probeer je zo veel mogelijk verschillende en originele oplossingen te bedenken voor een (creatief) probleem. Dit type denken is het tegenovergestelde van convergent denken, waarbij je op zoek gaat naar één juiste oplossing.

Het hoofddoel van onze lessenserie is om leerlingen

Als je divergent denkt, probeer je zo veel mogelijk verschillende en originele oplossingen te bedenken voor een (creatief) probleem

Les 1 'Hoezo creatief schrijven?'

Tijdens deze les staat het belang van creativiteit en divergent denken centraal.

Les 2 'Mix je verhaal'

Leerlingen mixen aan de hand van een aantal opties drie verhaalideeën en schrijven hun eigen verhaal.

Les 3 'De trap kraakt'

We bespreken wat een tekst spannend maakt en leerlingen (her)schrijven een spannend verhaalfragment.

Les 4 'Bulderen, fluisteren, krijsen of hijgen?'

Leerlingen oefenen dialoog schrijven en krijgen een verhaalbegin met een dialoog die ze afschrijven.

Les 5 'Eén verhaal op verschillende manieren'

We bespreken wat het verschil in perspectief betekent voor een verhaal. Leerling kiezen een gebeurtenis die zij eerder hebben beschreven en bedenken daarbij drie verschillende perspectieven, waarvan er één wordt uitgewerkt in een verhaal.

Les 6 'Publiceren!'

De leerlingen krijgen tijdens deze les een vel met daarop negen foto's. Drie van de foto's verwerken zij in hun eindverhaal.

Kader 1. Overzicht van de lessen in *Het schrijflab*

te leren korte, creatieve verhalen en verhaalfragmenten te schrijven en te herschrijven tot een creatievere versie van de oorspronkelijke tekst. De keuze voor verhaalfragmenten komt voort uit de gedachte dat je ook met kleine opdrachten en fragmenten leerlingen creatief kunt leren schrijven. Daarnaast formuleerden we drie ondersteunende doelen:

Leerlingen leren divergent denken en schrijven: leerlingen durven zonder al te veel drempels te schrijven.

Leerlingen krijgen inzicht in het creatieve proces van anderen en van henzelf: leerlingen begrijpen hoe het creatieve proces verloopt en snappen dat creatief denken inspanning vergt.

Leerlingen krijgen inzicht in de creativiteit van een tekst: leerlingen kunnen omschrijven welke aspecten van een tekst creatief zijn en ook aangeven waarom.

Hiervoor moest wel aan een aantal voorwaarden zijn voldaan. Als eerste was *relevantie* een belangrijke voorwaarde, want waarom zou je eigenlijk creatief schrijven?

Om deze relevantie duidelijk te maken hebben we in de eerste les aandacht besteed aan creatief denken (zie kader 1 voor een overzicht van de lessen). Daarnaast moesten leerlingen zich veilig voelen om hun teksten voor te lezen of op een andere manier te delen. Ook wilden we het plezier in schrijven bevorderen door leerlingen ruimte en vrijheid te bieden. We hebben daarom iedere serieuze inbreng gehonoreerd en ook expliciet aangegeven dat geen enkele inbreng gek of stom is. Ook hebben we de feedback zo georganiseerd dat leerlingen deze op een constructieve en opbouwende manier gaven: leerlingen maakten bijvoorbeeld gebruik van Post-Its waarop ze een tip en een top bij een verhaal van een medeleerling schreven.

De lessen

De opzet van de lessenserie is een schrijflab waarbij in groepjes volgens een snelkookpanprincipe wordt gewerkt: het tempo ligt hoog en korte (schrijf)opdrachten

wisselen elkaar af. Hierdoor is er tijd voor schrijven, maar ook voor het lezen en luisteren naar elkaars teksten en – in sommige lessen – voor het geven van feedback en herschrijven.

Tijdens de eerste les krijgen de leerlingen een mapje met het lesmateriaal, waarin ze ook hun teksten schrijven. Tijdens deze les 'Hoezo, creatief schrijven?' leren leerlingen wat creatief denken is en welke verschillen er zijn tussen divergent en convergent denken. Ook laten we hen ervaren wat divergent denken is door een korte variant op de *alternative uses test*: de appels. Ieder groepje van vier krijgt een raster met in het vakje links boven een appel getekend. Ze moeten in de lege vakjes zo veel mogelijk andere appels invullen of dingen die met een appel te maken hebben. Zo tekenden leerlingen bijvoorbeeld een iPhone en de skyline van New York. Het groepje met de meeste verschillende appels en het groepje met de meeste originele appels wint een prijs.

De tweede les heet 'Mix je verhaal'. Hier leren leer-

lingen te brainstormen aan de hand van een mindmap over een fictief personage en bedenken ze drie verhaal-ideeën, waarvan ze er één uitwerken. Het doel van deze les is om leerlingen te leren dat een idee vaak origineler is naarmate je verder weg denkt van je eerste idee. Het loont dus de moeite om in het begin wat langer de tijd te nemen om na te denken en jezelf te dwingen meerdere ideeën te genereren. De les is heel gestructureerd en leerlingen worden op weg geholpen. We bespreken eerst aan de hand van een filmpje hoe je een goede mindmap maakt. Leerlingen zien in het filmpje hoe een goede en een minder goede mindmap ontstaan en vergelijken beide mindmaps. Vervolgens kiezen ze een personage uit een lijstje (bijvoorbeeld een weerwolf, een lucifer, een dief) en maken bij hun personage in drie minuten een mindmap. Ze kiezen daarna uit drie kolommen – ‘Wat?’, ‘Waar?’ en ‘Wanneer?’ – één optie en maken zo een verhaalcombinatie (zie kader 2). Bijvoorbeeld: een euromunt als personage wordt gecombineerd met een geheimzinnig pakje (‘Wat?’), in *space* (‘Waar?’) tijdens een dutje (‘Wanneer?’). Bij hun personage maken ze zo drie keer een verhaalcombinatie en bij iedere combinatie schrijven ze in steekwoorden een idee voor hun verhaal op. Ze kiezen een van de drie ideeën en dat werken ze uit in een verhaal(fragment).

Leerlingen observeren tijdens de derde les ‘De trap kraakt’ het schrijfproces van twee leerlingen op video: ze zien de leerlingen niet schrijven, maar ze zien een spannend tekstfragment en een minder spannend fragment op het beeldscherm van de computer verschijnen. Tijdens het schrijven van het spannende fragment is de leerling continu aan het verbeteren en aanpassen, hij gaat ook terug in de tekst om veranderingen aan te brengen. In het minder spannende fragment schrijft de leerling de tekst vrijwel zonder revisies en zonder terug te kijken. Aan de hand van de filmpjes en een aantal spannende tekstfragmenten die ze lezen, formuleren de leerlingen *do’s* voor het schrijven van een spannend verhaal. Vervolgens (her)schrijven ze een eigen spannend verhaal(fragment).

In de vierde les ‘Bulderen, fluisteren, krijsen of hingen?’ schrijven leerlingen een kort verhaal waarin directe rede voorkomt. Leerlingen bedenken eerst in tweetalen tien verschillende manieren waarop je kunt duidelijk maken dat gebruik van telefoons niet is toegestaan, zoals: ‘In de bak met dat apparaat’ of ‘Verdorie, doe dat rot ding nou eens uit’. Ze schrijven erbij wie het zegt (een leraar, mijn moeder) en op welke toon (woedend, fluisterend, geheimzinnig) en bespreken de uitspraken in groepjes. Klassikaal bespreken we voorbeelden van

Bekijk de onderstaande tabellen en kies uit de onderdelen ‘Wat?’, ‘Waar?’ en ‘Wanneer?’ steeds één optie en maak daarmee drie verschillende combinaties. Schrijf bij iedere optie in steekwoorden in je mapje heel kort een idee voor een verhaal op. Je krijgt dus in totaal drie verhaal-ideeën, minder mag niet. Je hebt vijf minuten de tijd, dus go, go, go!

Wat?	Waar?	Wanneer?
explosie	op de kermis	2050
<i>bad hair day</i>	in de bergen	midden in de nacht
afgestaan	op school	de Tweede Wereldoorlog
verraden	op het dak	de middeleeuwen
misverstand	in de stad	vorig jaar
geheimzinnig pakje	in <i>space</i>	2012
familieweekend	in het water	in de zomervakantie
verloren	een donker steegje	tijdens de landing
moord	in het kastje	tijdens een dutje

Kader 2. Kies en bedenk

‘Ik vond het vooral leuk dat je vrij mocht schrijven, dus ook op een poëtische manier’

uitspraken waarbij dialooglabels volgens de leerlingen niet nodig zijn omdat de formulering al voldoende is (bij ‘ROT OP!’ is het label ‘schreeuwde hij’ overbodig). Vervolgens krijgen de leerlingen het begin van een verhaal waarin een man ’s nachts over straat loopt en wordt aangesproken door een alien. De leerlingen schrijven de dialoog af en lezen hun verhaal in een groepje aan elkaar voor.

De vijfde les ‘Eén verhaal op verschillende manieren’ is gericht op het gebruik van perspectief en het daarmee samenhangende taalgebruik. Leerlingen luisteren eerst naar drie korte verhaalfragmenten waarin precies dezelfde gebeurtenis wordt beschreven door Raymond Queneau, maar vanuit een heel verschillend perspectief (bijvoorbeeld ‘boers’ of ‘jongerentaal’). Ze bedenken wie het personage is dat bij de verschillende perspectieven hoort. Vervolgens kiezen zij uit hun mapje een verhaal(fragment) dat zij eerder geschreven hebben en waar zij verder aan willen werken. Ze bedenken aan de hand van drie mindmaps drie verschillende personages/perspectieven, waar ze vervolgens uit kiezen en van waaruit zij het verhaal herschrijven.

De laatste les ‘Publiceren!’ staat in het teken van het schrijven van een volledig verhaal. Leerlingen krijgen negen verschillende foto’s, kiezen er drie uit en werken deze in een verhaal van ongeveer driehonderd woorden.

Tijdens alle lessen waarin er geschreven wordt, is er uitwisseling: leerlingen lezen elkaars teksten in een groepje, of een verhaal(fragment) wordt door de docent of een leerling klassikaal voorgelezen en besproken (op basis van vrijwilligheid). Alle lessen zijn ook opgebouwd volgens een vaste structuur. Om leerlingen te helpen om ideeën te genereren, is er bijvoorbeeld steeds een terugkerende divergerende denkfase door de lessenserie heen. In het lesmateriaal gebruikten we icoontjes zodat de leerlingen de fasen makkelijk herkennen.

Evaluatie

Tijdens het afgelopen schooljaar hebben mijn collega, Laura Vugts, en ik de lessenserie op het Kennemer Lyceum in vier vwo 4-klassen gegeven. Tijdens de lessen viel ons meteen op dat er leerlingen zijn die het heerlijk vinden om creatief te denken en schrijven. Zo schreef een leerling: ‘Ik vond het erg leuk en ik vond het vooral

leuk dat je vrij mocht schrijven, dus ook op een poëtische manier.’ Andere leerlingen vinden de open opdrachten en het idee dat eigenlijk alles kan juist lastig. Door de korte gestructureerde opdrachten werd er goed gewerkt en wanneer leerlingen aan het schrijven waren, kon je vaak een speld horen vallen.

Na afloop hebben leerlingen een vragenlijst ingevuld. Op een schaal van 1 tot 5 (1 = helemaal mee oneens, 5 = helemaal mee eens) antwoordde 42 procent dat zij de lessenserie zinvol vonden (score 4 of 5) en 42 procent scoorde neutraal (score 3). 59 procent vond de lessenserie goed (score 4 of 5) en 37 procent gaf een neutraal antwoord. Maar liefst 84 procent van de leerlingen vond de lessenserie creatief (score 4 of 5). De mate waarin de leerlingen de lessen als goed beoordeelden, bleek voorspeld te worden door hun oordelen ‘zinvol’, ‘leuk’, ‘interessant’ en ‘creatief’. Dat was een hart onder de riem: dat waren kenmerken van de lessen waarnaar we streefden.

Zowel de leerlingen als wijzelf waren dus enthousiast, bovendien hebben we nog nooit met zo veel plezier de schrijfopdrachten van onze leerlingen nagekeken. We waren onder de indruk van de kwaliteit van hun verhalen. ■

Dankzij een promotiebeurs voor leraren van NWO doet de auteur onderzoek naar het effect van creatief schrijven op het schrijfproces en de tekstkwaliteit, onder begeleiding van Tanja Janssen en Gert Rijlaarsdam. Deze lessenserie is met Annemarie Kroon en Evelien Winters van het Montessori Lyceum Amsterdam in het kader van dit onderzoek ontwikkeld en wordt na afronding van het onderzoek beschikbaar gesteld. Met bijzondere dank aan Heleen Bosma voor het delen van haar ervaringen met creatief schrijven met leerlingen.

LITERATUUR

- Kieft, M., & Broekkamp, H. (2005). Lezen doet schrijven en schrijven doet lezen. *Tsjip | Letteren*, 15(1), 29–33.
- Burg, S. van. (2010). *Schrijf je slim – Onderzoeksinventarisatie: Effecten van creatief schrijven in het onderwijs*. Utrecht: Kunstfactor.
- Faes, M., & Jongenelen, B. (2018, 9 mei). Vak ‘creatief schrijven’ geeft brein een dreun. *Brabants Dagblad*. Geraadpleegd via <https://www.bd.nl/opinie/vak-enlsquo-creatief-schrijvenenrsquo-geeft-brein-een-dreun~ae4c51e9/>
- Janssen, T., & Bergh, H. van den. (2010). Het effect van creatief schrijven op het lezen van korte verhalen. *Levende Talen Tijdschrift*, 11(1), 3–16.
- Kleijn, A. de (2018). De kampvuurcompetitie: Een lessenserie creatief en spannend schrijven. *Levende Talen Magazine*, 105(7), 16–19.
- Oever, J. van den. (2018). Echt schrijven! *Levende Talen Magazine*, 105(4), 4–8.
- Koopman, E. (2017). *Zo fijn dat het niet fout kan zijn: De invloed van (re)creatief schrijven op lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.